
IM MEMORIAM

Bertel Magnus von Bonsdorff

Finska Läkaresällskapets hedersledamot Bertel Magnus von Bonsdorff avled den 10 januari 2004 i pneumoni efter en någon vecka tidigare ådragen trokanterfraktur i en ålder av 99 år och 8 månader, allt intill det sista med klart intellekt. Med honom har en hövding och en förgrundsgestalt i Finlands medicin gått ur tiden.

Bertel von Bonsdorff föddes den 19 april 1904 i Helsingfors, blev student från Nya Svenska Läroverket 1921, medicine kandidat 1924, medicine licentiat 1931, disputerade i december 1934 och erhöll medicine- och kirurgiedoktorsgrad 1933, blev specialist i inre medicin 1932, docent vid Helsingfors universitet 1935 samt utnämndes till professor i inre medicin med svenska som undervisningsspråk 1947, vilken tjänst han innehade till sin pensionering 1971. Det var alls icke på förhand givet att Bertel von Bonsdorff, av elever och kolleger Bebe kallad, skulle börja studera medicin, detta trots att så många framträdande läkare representerat släkten, såväl inom den icke adlade som i den adliga grenen alltsedan stamfadern Ga-

briel von Bonsdorffs, Finlands förste arkiaters tider. Enligt honom själv berodde valet på en tillfällighet. Han har framhävt att det var när han under skoltiden hölls i 13 veckors karantän på grund av oklar scarlatinadiagnos, som han tyckte att studier i medicin kunde vara intressanta.

Den närmaste tiden efter studentexamen fylldes av både studentliv och av studier. Inom Nylands Nation deltog han aktivt i det studentikosa livet, varom vittnar bl.a. ett innehållsrikt och stämningfullt femstrofigt "Ode till mångfalden på smörgåsbordet" som han erinrade sig ännu i 98 års ålder. Men han kände också ett samhälleligt ansvar – redan tidigare som skyddskårist – och nu tog han del i Nationens allvarliga verksamhet för att - ss. han själv säger: "bekämpa slöhet och likgiltighet i nationslivet". Han var med om att grunda Finlands Svenska skolungdomsförbund 1921, vars ordförande han var 1921-1924, och Helsingfors Svenska Studentkår 1924, och var dess ordförande 1935. Men mera allvarliga var i det tidiga 1920-talet språkkonflikterna och som styrelsemed-

lem i Studentkåren kom han i direkt kontakt med dessa frågor. Han kom att inneha flera förtroendeposter inom Nationen, han var bl.a. kurator 1935-1937 och på 1940-talet t.f. inspektor, det säges att han varit allt i Nationen utom klubbhövding. År 1963 blev han kallad till hedersledamot av Nylands Nation.

Samtidigt med studentlivet inledde han sin forskarbana. Som medicine kandidat producerade han några publikationer inom fysiologin, bl. a. tvenne om vagus tillsammans med den några år äldre Ragnar Granit. Han fullgjorde sin värnplikt på Viborgs militärsjukhus 1929 från vilken tid härrör en publikation rörande latent tetani hos värnpliktiga. Hans innovativa tänkesätt kom till synes då redan i det han utvecklade ett kliniskt test genom att kombinera Armand Trousseaus stas med efterföljande hyperventilation. Detta Trousseau - von Bonsdorffs prov användes senare i en större undersökning på 1950-talet. Hans inkvisitiva forskaranda fick också tidigt uttryck i anslutning till ett fall av njuramyloidos på Maria sjukhus där han var volontärassistent åren 1927-1928.

Generell amyloidos var inget ovanligt fynd vid endel infektionsjukdomar. Patienten hade emellertid det som nu kallas reumatoid artrit. Denna kombination var tydligen rätt obekant i Finland och efter djupgående studier kom han till den slutsatsen att en gemensam faktor i alla dessa tillstånd kunde ha något att göra med chondroitinsvavelsyra. Amyloidosens problematik kom att intressera honom hela livet. Några ytterligare rapporter publicerades, bl.a. en 50-sidors utförlig fallbeskrivning "*Zur Kenntnis der atypischen Amyloidose*" 1933, och några experiment gjordes ännu i slutet av 1930-talet men forskningen kom att få en annan inriktning. Dock återkom han ännu i januari år 2001, 2 år före sin död, med en sammanställning på 100 sidor av sina tankegångar och refererade till en del litteratur långt in på 1990-talet, bl.a. även med kommentarer till en av IV Klinikens forskare nyligen utgiven översikt.

Efter medicine licentiatexamen begav han sig till Göttingen där han under ett års tid gjorde undersökningar rörande sfygmografi, pulsvågsanalys och blodtrycksmätning med öppen artärpunktion. Detta ledde till flera publikationer och bildade basen för hans doktorsavhandling. Hans rön uppmärksammades internationellt och han ombads att skriva en översikt i *Abderhaldens Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden* 1934. Intresset för kardiologi framgår av en del publikationer om blodtrycksmätning, hjärtsjukdomar och hjärtfunktionsprov samt en sammanställning av hjärtsjukdomar under krigen 1939-1945 och honom tillerkändes specialitet i hjärtsjukdomar 1955. Han var tydligen på väg att bli kardiolog och han säger själv, att han uppfattade att kardiologin i Finland var i behov av modernisering. Men samtidigt kan man skönja ett tilltagande intresse för hematologi, vilket framgår av några publikationer över bl.a. amidopyrinframkallad agranulocytos, om myelom och myelomproteiner. Orsaken kan väl ha varit den att hans klinikchefer, Robert Ehrström på medicinska polikliniken och Fredrik Saltzman på Maria sjukhus var hematologiskt orienterade. De intresserade sig också för den form av pernicios anemi som orsakades av den breda bandmasken, den hade beskrivits kring 1880 av Osvald Wasastjerna och Johan Wilhelm Runeberg och senare diskuterats av Theodor Waldemar Tallqvist. Sedan 1920-talet hade man

botat den essentiella formen med rå lever men maskanemin kunde botas med en maskkur.

Uppenbarligen uppfattade Bertel det som en utmaning att kasta sig in i detta problem. Vid Nordiska Kongressen för inre medicin i Helsingfors i juni 1937 höll han ett föredrag med titeln: "*Wird der antianämische Faktor der Leberpräparaten von Bothriocephalus latus zerstört?*". Castle hade åren 1929-1930 klarlagt att *anaemia perniciosa* berodde på brist i tarmen av det som fortfarande kallas *intrinsic factor*. Bertel hade gjort in vitro-experiment med bandmask och leverpreparat, som han nu presenterade, och funnit att masken tycktes hämma effekten av leverns antianämiska faktor. Detta var på sätt och vis en programförklaring och inledningen till en forskning som skulle bli hans internationellt bäst kända. År 1938 var han Research Fellow vid Harvard University på Boston City Hospital där man sysslade med dessa frågor. Efter återkomsten fortsatte han in vitro-försök med magsaft, leverextrakt och mask, men krigets utbrott 1939 hindrade effektiv forskning. Som överläkare på krigssjukhus under bägge krigerna kunde han dock göra en del magsaftsundersökningar. De väsentliga forskningarna gjordes sedan tillsammans med hans aktiva medarbetargrupp när han tillträtt sin professur 1947 på IV Medicinska kliniken, vilken hade grundats på Maria sjukhus 1944. Att leverfaktorn var cyanokobalamin, B₁₂-vitamin, hade man upptäckt 1948. Med sinnrika kliniska experiment i början av 1950-talet då även radioaktivt cyanokobalamin blev tillgängligt, kunde Bertel med sitt forskarteam visa att masken helt enkelt förtärde och lagrade cyanokobalamin och undandrog detta vitamin sin värd. Till dessa undersökningar hörde även en expedition till Norra Karelen, där maskinfestationen var dominerande och man fann att även maskbärare utan manifest anemi hade sänkta B₁₂-vitamin-koncentrationer i blodet. Maskanemins mysterium var sålunda i det stora hela löst vid utgången av 1950-talet och den konkurrerande "allergiska" teorin som förfäktades av Guido Tötterman kunde slopas. Sjukdomen existerar inte mera, masken är numera någorlunda utrotad i Finland. Forskningen rörande B₁₂-vitaminets biologi, absorption och transport blev emellertid en produktiv internationellt uppskattad forskningslinje som alltfört pågår på Medicinska Forsk-

ningsinstitutet Minerva under Ralph Gräsbecks ledning.

IV Medicinska kliniken kom att bli en mycket aktiv klinisk forskningsanstalt där man också skötte patienterna med omsorg. Bertel samlade omkring sig unga entusiastiska medicinare och med sin vida blick över brister och behov inom den finländska medicinen kunde han mången gång dirigera unga adepter i olika riktningar. Som exempel på detta bör framhåvas grundandet av modern nefrologi i början av 1950-talet. Uppgiften gavs åt Börje Kuhlback och den första dialysapparaten anskaffades 1957 men den första dialysen utfördes på grund av praktiska förvecklingar först 1960. Resultatet av detta blev ju såsom alla vet IV Medicinska klinikens njuravdelning. Likaså infördes bruket av radioaktiva isotoper i slutet av 1940-talet för terapi, diagnos och forskning av Gustaf Östling, vilket snart ledde till grundandet av det första egentliga isotoplaboratoriet. Förutom forskning inom hematologin intresserade man sig även för endokrinologi och bindvävssjukdomar. Endokrinologin fick fart när Johannes Wahlberg utnämndes till e.o.professor med detta som huvudämne, den dominerades kvantitativt av tyreoideaforskning som jag fortsatte med på Minerva medan bindvävssjukdomarna, som omhuldades av Otto Wegelius, sedermera Bertels efterträdare, utvecklade sig till en viktig forskningsgren på kliniken.

Finska Läkaresällskapet kom att bli en viktig del av Bertels liv och han blev en viktig person inom Sällskapet. För oss unga i slutet av 1940-talet och in på 1950-talet var det självklart att man skulle besöka Sällskapets möten och uppträda vid behov med föredrag - på 1950-talet var detta ofta det första auditoriet för unga forskares famträdanden. Bertel intogs som ledamot av Sällskapet 1931 och kom att besitta flera förtroendeposter. Han blev redaktionssekreterare för Finska Läkaresällskapets Handlingar redan 1932 och var tidskriftens redaktör 1946 - 1967. Handlingarna ingick i Nordisk Medicin 1939 - 1947 där han också spelade en viktig roll och hade möjlighet att knyta viktiga Nordiska kontakter. Han hade sinne för det svenska språket och uttryckte sig alltid klart och koncist i tal och skrift, vilket även slog sin stämpel på språket i Handlingarna. Bertel var även Sällskapets representant åren 1959-1964 i Delegationen

för Svenska Språkets Främjande. Som ett tecken på stor uppskattning valdes han två år å rad till ordförande för Finska Läkaresällskapet, 1952 och 1953, vilket på den tiden var mycket ovanligt. Han kallades till hedersledamot 1960 i samband med Sällskapets 125-års jubileum vars historik för åren 1935-1960 han hade skrivit och som utkom samma år.

Till klinikens verksamhet anslöts även utbildningen av svenskspråkiga sjuksköterskor. Bertel var ordförande i Statens svenska sjukvårdsinstituts direktion 1948-1971 och var en uppskattad föreläsare på sjuksköterskeinstitutet, många av hans assistenter deltog senare i undervisningen. Han skrev på 1940-talet tvenne böcker för sjuksköterskor, vilka med behållning även lästes av medicinerkandidaterna och översattes även till finska. Sjuksköterskeföreningen i Finland kallade honom till hedersledamot 1955.

Genom sin auktoritativa personlighet parad med försynthet, respekt för andras åsikter, koncilians och kunnsigheit kom Bertel att erhålla ett flertal förtroendeuppdrag. I Samfundet Folkhälsan var han aktiv från 1937 och från 1962 till 1980 var han dess ordförande. Han rönte mycket stor uppskattning under sin ordförandetid genom att han hade en öppen blick för samhällets behov, han hade förmågan att sovra bland framkastade förslag, diskutera problemen med andra och göra snabba beslut när det behövdes, han var en samlade personlighet inom organisationen. Han kallades till samfundets hedersledamot 1981 då han avgick från Folkhälsan, varvid den tillträdande ordföranden Ole Wasz-Höckert yttrade att "Folkhälsan är en del av Bertel von Bonsdorffs profil som ledande finlandssvensk läkare".

Bertel von Bonsdorff kom att ha få en ovanligt vidsträckt utsikt över medicinens framsteg i Finland vilket var viktigt för hans insatser den finländska medicinen till fromma. Han var ledamot av Statens natruvetenskapliga centralkommission 1950-1955. I Sigrid Jusélius Stiftelse vägrade hans ord tungt under hela hans professorstid. I Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse var han med från början av dess verksamhet 1950 och var dess ordförande 1962-1974, i stiftelsen var hans intresse för och kunskap i psykosomatik av stor betydelse. Han hade också engagemang inom läkemedelsindustrin som chef för Medicas laborato-

rium 1933-1947 som bolagets styrelseordförande 1946-1973 och fick en god inblick i finansvärlden som medlem av Nordiska Föreningsbankens förvaltningsråd 1958-1972. Ytterligare bör nämnas att han var styrelseledamot i Nordisk Insulinfond i Gentofte 1956-1972.

I Medicinska fakulteten åtnjöt han stor respekt, han var f.ö. den ende och siste professorn som ännu yttrade sig där på svenska. Hans insats för medicinens utveckling i Finland kan inte överskattas ty förutom all redan nämnd verksamhet bidrog han därtill ytterligare genom att initiera grundandet av ej mindre än tre livskraftiga forskningsinstitutioner: Minervastiftelsen och dess Forskningsinstitut år 1959 när lokaliteterna på Maria sjukhus blev för tränga, Folkhälsans genetiska institut 1962 och följande år, 1963 när han var ordförande för Finska Vetenskaps-Societeten det Parasitologiska institutet vid Åbo Akademi - ledamot av Vetenskaps-Societeten var han från 1939 och blev dess hedersledamot 1982 men redan långt tidigare, 1968, hade han kallats till filosofie doktor h.c. vid Åbo Akademi. Vid sidan av denna kreativa verksamhet hade Bertel dessutom privatläkarpraktik vid Alexandergatan och senare på Eira sjukhus samt var överläkare för det privata sjukhuset Konkordia 1953-1964.

Bertel von Bonsdorffs kliniska ronder avslöjade en mycket kunnig kliniker och en human människa. Han hade visserligen en auktoritativ och respektgivande apparition men han kommunicerade med patienterna på ett respektfullt personligt och empatiskt plan - han brydde sig om deras problem. Kusinen Göran von Bonsdorff har erinrat sig att Bebe kommenterade intagningsprocedurerna till medicinska fakulteten med sentensen: "för att bli en god läkare krävs också annat än kunskaper" - detta var han själv ett gott exempel på. Också hans förhållande till sina underlydande präglades av detta, han kunde på ett försvant men bestämt - förvisso ej alltför mångordigt - och ibland kanske med ett litet stänk av ironi, tillrättavisa sina assistenter. Under 1950-talet och in på 1960-talet kom klinikens lärare och assistenter att bilda s.a.s. en familj vars sista medlemmar ännu intill det sista som vänner kunnat besöka sin forna chef - senast jultiden 2003. Man gjorde årliga vårutflykter och träffades årligen i Bertels och hans hustru Saras gästvänliga hem. Sara följde dessutom med de unga

familjernas liv. För många har detta blivit varma minnen för livet. Vid besök under sommaren hos familjen von Bonsdorff på Styrssudd på Vessö, där Bertel omhuldade sin klippväxträdgård, blev man alltid varmt emottagen.

Som den humanist han var hade Bertel ett stort intresse också för medicinens historia i Finland Sällskapets historik blev redan nämnd. Därutöver skrev han tillsammans med Tor Smedslund 1969 En historik över det Ryska Militärhospitalet vid Unionsgatan 38, senare IV Medicinska Kliniken. En monumental historik över Finlands medicin 1828-1918 utkom i Vetenskaps-Societeten vetenskapshistoriska serie 1975 samt år 1978 en version på svenska, som sträckte sig ända till 1940. Bägge utgör en guldgruva för den som intresserar sig för detta ämne och 1985 utkom en utförlig historik över Finlands privata sjukhus. Academic Press publicerade 1977 hans omfattande verk om bandmaskens biologi.

Tillsammans med Sara sysslade han på senare dagar också med släktforskning som han fortsatte med på egen hand efter hennes bortgång. På 1990-talet kunde man stöta på honom på Riksarkivet och ännu 2001 skrev han utförliga utredningar över släktgrenar i Europa. Som ytterligare exempel på hans outsläckliga forskaranda var en vederhäftig analys av upphovet till ordet "kiva" år 2002 i lokaltidningen på Hagaro, där han tillbragte sina sista år.

Bertel von Bonsdorff blev föremål för en mängd hedersbevisningar. Han blev hedersledamot i ett flertal inhemska sällskap, förutom de som redan nämnts - Medicinarklubben Thorax ej att förglömma - och i utländska lärda samfund i Sverige, Danmark, Norge och Schweiz. Till ledamot av Kungliga Svenska Vetenskapsakademien i Uppsala kallades han 1957. För krigstida och andra förtjänster hade honom förlänats bl.a. kommandörstecknet av Finlands Vita Ros och Finlands Lejons orden.

Med Bertel von Bonsdorff har en ovanligt vidsynt och betydelsefull ledamot av Finska Läkaresällskapet lämnat oss - men han har lämnat efter sig djupa outplånliga spår som vi bör vara tack samma för.

BROR-AXEL LAMBERG